

Marcin Sokołowski

Europejski projekt regulacji małżeńskich ustrojów majątkowych (część I)

1. Wstęp

1.1. Pojęcie małżeństwa

Od czasów rzymskiego *ius commune* zinstytucjonalizowany związek mężczyzny i kobiety, którego należyte funkcjonowanie służy ogólnemu dobru społeczności, nazywany jest małżeństwem. Cechami, które pozwalają na zinstytucjonalizowanie tej relacji, jest pozostawanie w szeregu wzajemnych, ścisłych relacji specyficznych dla natury obu płci przy obustronnym założeniu trwałości związku. Do tak określonego tradycyjnego wzorca małżeństwa sformułowanego w oparciu o prawo rzymskie i prawo kanoniczne Kościoła Katolickiego nawiązują krajowe regulacje prawne państw europejskich. Różnice pomiędzy prawami dotyczące definicji małżeństwa na europejskim obszarze łacińskiej kultury prawnej wynikają z tradycyjnych narodowych uwarunkowań kulturalnych i społecznych. Nie zmienia to jednak faktu, że małżeństwo mieści się w ramach zarchetypizowanego wzorca, którego podstawowe elementy to: prawna instytucjonalizacja związku oraz jego trwałość oparta na więzi dwóch osób różnej płci. Regulacje prawne państw europejskich różniące się między sobą w XX w. nie poddawały jeszcze wątpliwości tradycyjnej definicji małżeństwa jako związku kobiety i mężczyzny. Początek dyskusji nad kształtem małżeństwa związany był z przyjęciem zasad zawartych w Międzynarodowym Pakcie Praw Podstawowych i Obywatelskich (MPPiO)

w roku 1966, który formułuje prawo mężczyzn i kobiet do zawarcia małżeństwa¹. W związku z realizowaną przez UE polityką niedyskryminacji i równości społecznej pojawiły się pierwsze kwestie związane z formalizacją pozycji prawnej związków partnerskich niebędących małżeństwami. Związki te były związkami zwyczajowo nazywanymi konkubinami². Formalna regulacja tych związków, jak również problematyka majątkowych relacji w ramach małżeństw międzynarodowych stanowiły jedno z zagadnień Zielonej Księgi Komisji Europejskiej z 2006 r. w dziedzinie ujednolicania reguł kolizyjnych³. Początkowa dyskusja nad kształtem małżeństwa w Europie przebiegała w XX w. w obrębie doktryn krajowych, w których zasadniczo nie kwestionowano tradycyjnego wzorca małżeństwa jako związku kobiety i mężczyzny. Prawo unijne przyjęło założenie, że wszystkie ustrojowe zagadnienia prawa rodzinnego, w tym definicja i kształt małżeństwa, przynależą do kompetencji regulacyjnej krajowego prawa materialnego. Prawodawca unijny, realizując traktatowy priorytet dostępu obywateli UE do wymiaru sprawiedliwości, realizuje harmonizację przepisów w zakresie procedury, nierzadko ubocznie osiągając efekt w postaci harmonizacji materialnoprawnej⁴. Dzieje się tak niekiedy w sposób przypadkowy, a niekiedy w sposób całkowicie zamierzony, czego przykładem są projekty dwóch rozporządzeń majątkowych – jedno dla związków małżeńskich, drugie dla związków partnerskich. Obydwa projekty rozporządzeń zawierają nie tylko regulacje formalnoprawne, ale także uregulowania materialnoprawne.

---

¹ Art. 23 ust. 2 MPPiO z 19 grudnia 1966 r. (Dz.U. z 1977 r., nr 38, poz. 167).

² Rejestrowane związki partnerskie są instytucją od dawna znaną w prawie niektórych państw UE. Przykładowo francuski tzw. „pakt solidarności” dopuszczający zawarcie zarejestrowanego związku (niemałżeńskiego) w oparciu o wzajemną umowę dwóch osób.

³ Zielona księga Komisji Europejskiej w sprawie kolizji przepisów w sprawach dotyczących majątkowego ustroju małżeńskiego, w tym zagadnienia własności i wzajemnego uznawania dokumentów i orzeczeń sądowych. (Bruksela, dnia 17 lipca 2006 KOM(2006) 400 wersja ostateczna).

⁴ P. Mostowik, *Jak nie ujednolicić międzynarodowego prawa prywatnego i postępowania cywilnego, czyli o projektach rozporządzeń unijnych dotyczących majątkowych ustrojów małżeńskich i skutków związków partnerskich*, EPS 2011, nr 11, s. 19.

1.2. Początki majątkowego prawa małżeńskiego

Relacje (stosunki prawne) zachodzące w małżeństwie można rozdzielić na dwie podstawowe grupy – relacje o charakterze majątkowym i relacje o charakterze niemajątkowym. Przykładem tych ostatnich mogą być kwestie dotyczące władzy rodzicielskiej czy też dotyczące praw stanu, tj. zmiany nazwiska lub nabycia obywatelstwa przez małżonka w związku z zawarciem małżeństwa. O wiele szerszą dziedziną stosunków prawnych jest dziedzina małżeńskich stosunków majątkowych odnosząca się nie tylko do wzajemnej relacji małżonków, ale mająca także na względzie dobro utworzonej przez nich rodziny. Analizując instytucję małżeństwa na przestrzeni wieków, nie tracąc z uwagi jego emocjonalnego charakteru, trudno oprzeć się wrażeniu, że w znacznym stopniu stanowiło ono rzeczywistość naznaczoną majątkowym charakterem więzi małżeńskich. Tak było z całą pewnością aż do czasów romantycznego przełomu, który nastąpił w mentalności społeczeństw europejskich w wieku XVIII, kiedy to uwypuklono aspekt uczuciowych więzi łączących oboje małżonków. Jednak w gruncie rzeczy majątkowy charakter rzeczywistości małżeńskiej dominował w społeczeństwach zachodniej Europy aż do wczesnych lat XX wieku. Szczególnie dobitnym tego przykładem są regulacje małżeńskie państw niemiecko- i francuskojęzycznych. Wynikało to z natury ówczesnych społeczeństw, gdzie istotną rolę w życiu społecznym odgrywał stan mieszczański i kupiecki. Stan ten w gruncie rzeczy dominował w ówczesnym obrocie prawnym. Stąd nie powinno dziwić, że w tych grupach społecznych przywiązywano dużą wagę do poważnej relacji kontraktowej, jaką jest małżeństwo. Relacji, która w rozumieniu tej grupy społecznej oznaczała zawarcie przez strony umowy mającej trwać przez całe ich wspólne życie. Zasadniczą odmianą w małżeństwie nowożytnych państw w stosunku do tradycyjnego wzorca rzymskiego i średniowiecznego jest systematyczna tendencja do zmiany paternalistycznej relacji małżonków w obrębie wzajemnych stosunków w kierunku większego równouprawnienia kobiet. Kobiety, które w dawniejszych czasach często nie pracowały zarobkowo, przejmując na siebie ciężary prowadzenia gospodarstwa domowego i opieki nad dziećmi, znajdowały się w niekorzystnej pozycji względem zarabiającego małżonka. Zjawisku temu najwcześniej próbowano przeciwdziałać w prawie państw skandynawskich i niemieckoję-

zycznych⁵. Również w Polsce regulacja prawa rodzinnego od dawna dążyła do uwzględniania specyficznych uwarunkowań związanych z umacnianiem pozycji prawnej kobiety w małżeństwie⁶. Także współczesna ewolucja przepisów polskiego kodeksu rodzinnego i opiekuńczego stanowi dobry przykład na to, że polskie prawo rodzinne w XX w. jako jedno z pierwszych realizowało założenie równouprawnienia małżonków w sferze majątkowej. Myliłby się jednak ten, kto sądzi, że europejskie majątkowe ustroje małżeńskie cechowały się ze swej natury wzorcem treści sztywno określonym przez prawodawcę. W istocie tradycyjną specyfiką dla tej gałęzi prawa jest daleko rozwinięta dopuszczalność umownego kształtowania ustroju majątkowego. Podłożem, na którym od średniowiecznych czasów wzrastało prawo małżeńskich stosunków majątkowych, była zasada swobody umów, wywodząca się w nie tyle z prawa rzymskiego, ale przede wszystkim ze średniowiecznej wolności i elastyczności prawa. Przyczyną tej elastyczności była charakteryzująca społeczeństwo średniowieczne ponadprzeciętna ruchliwość, której przyczyną było wczesnośredniowieczne rozbitcie na małe i często samodzielne jednostki terytorialne rządzące się własnymi prawami. Wobec zaniku jednolitego wzorca prawa rzymskiego, dochodziło do częstego ścierania się różnorodnych praw. Prawa te trudno na początku nazywać porządkiem prawnym, ponieważ jednolitość i strukturalna całość cechowała tylko jeden system prawa w owym czasie, to jest prawo kanoniczne Kościoła Katolickiego. Nauka i prawo Kościoła wyznaczyły zasadniczy wzorzec małżeństwa jako związku mężczyzny i kobiety, ale nie uregulowały kształtu majątkowych relacji małżonków. W efekcie dziedzina ta poddana była od samego początku swobodzie kontraktowej, stąd też potocznie umowy

---

⁵ Odbiciem tego równouprawnienia w krajach niemieckojęzycznych (Niemcy, Szwajcaria i Austria, które tradycyjnie hołdują zasadzie małżeńskiej rozdzielności majątkowej) jest system tzw. roszczenia wyrównawczego *Ausgleichsanspruch* uwzględniający zaangażowanie kobiety w gospodarstwie domowym oraz możliwość (w tym także umownej) rozszerzonej alimentacji małżonka (kobiety) po rozwodzie tzw. *nacheheliche Unterhalt*.

⁶ Polskie prawo szlacheckie w czasach przedrozbiorowej Rzeczypospolitej dawało kobietom bardzo dogodne możliwości kształtowania majątkowych relacji z małżonkiem. Zarówno instytucja wiana, jak i posagu unaoczniają, że kobieta miała w Polsce stabilną pozycję majątkową. Przykładowo, majątek wniesiony przez nią do małżeństwa stanowił jej własność, która powracała do rodziny kobiety po jej śmierci (o ile nie posiadała dzieci, którym mogła przekazać swój majątek).

towarzyszące zawarciu małżeństwa nazywano „kontraktami małżeńskimi”. Umowy małżeńskie regulowały wzajemne relacje małżonków również w obrębie ich majątków. Dowodem wielości praw w czasach średniowiecza jest mnogość nazw, jakimi się określało majątkowe umowy małżeńskie i niejednolita ich terminologia⁷. Z biegiem stuleci i okrzepnięciem pierwszych państwowości, (na przykład kantonów oraz wolnych miast będących ośrodkami handlu, a później i nauki akademickiej) w wiekach XIV-XVIII nastąpiło ujednolicanie porządku prawnego, czego przykładem mogą być pierwsze kantonalne kodyfikacje szwajcarskie⁸. W ramach tych kodyfikacji uwzględniano możliwość zawierania umowy majątkowej małżeńskiej⁹. Kantonalne prawa umów małżeńskich późnośredniowiecznej Szwajcarii w znacznej mierze ograniczały się do regulacji na wypadek dziedziczenia po zmarłym małżonku, choć przykładowo prawo kantonu ZÜRICH pozostawiało bardzo szerokie pole kształtowania treści umowy małżeńskiej, dając pełną swobodę kształtowania ich treści nie tylko na wypadek śmierci małżonków. W tym miejscu należy zauważyć, że dotykamy zagadnienia, które pojawiać się będzie w materii intercyzy od samego ich początku aż do dnia dzisiejszego, a mianowicie wpływu umowy majątkowej na dziedziczenie po zmarłym małżonku. Kolejną kwestią była dopuszczalność zawierania umów majątkowych małżeńskich zarówno przed, jak i w trakcie trwania małżeństwa¹⁰. Zagadnienie umów małżeńskich i „przedmałżeńskich” pozostaje aktualne również dzisiaj, przy czym posiada bardziej otwarty charakter z racji dopuszczalności w prawach państw europejskich podpisywania takich umów jeszcze przed zawar-

---

⁷ Jako że literatura niemieckojęzyczna przytacza te terminy, gwoli ścisłości przytaczam je więc w oryginalnym brzmieniu: *Ehetag, Eheverkommis, Gedinge, Gemächte, Eheberedniss, Eherodel*. Cyt. za A. Bilinger, *Der Ehevertrag nach schweizerischem Zivilgesetzbuch*, Zurich 1931, s. 9.

⁸ Warto jednak zauważyć, że Szwajcaria jest federacją kantonów, która zbudowała swoją jedność państwową federacyjną dopiero w późnym średniowieczu, stąd w owych czasach kantony stanowiły całkowicie niezależne jednostki terytorialne, posiadające własne prawa, armię i prowadzące własną niezależną politykę zewnętrzną.

⁹ Ówczesne statuty, tj. prawa kantonów Uri, Nidwalden, Glarus oraz Appenzell nie przewidywały zawierania intercyzy.

¹⁰ Przykładowo, kantony: ZÜRICH, Schaffhausen i Graubünden dopuszczały taką możliwość, natomiast prawo w szwajcarskim Thurgau zezwalało tylko na zawieranie umów w trakcie trwania małżeństwa.

ciem małżeństwa. Warto wskazać, że pierwsze kantonalne regulacje intercyz zasadniczo nie dopuszczały modyfikacji „wzorca umowy”, z kolei w średniowiecznych Niemczech dosyć często spotykało się z odstępstwami treści umów małżeńskich od obowiązującego wzorca. Prawo, a właściwie liczne prawa niemieckiej Rzeszy (najczęściej prawa miast niemieckich) tolerowały te odstępstwa, o ile nie dochodziło do zdecydowanej niezgodności umownych postanowień z normami obowiązującego prawa. Tym niemniej w treści ówczesnych umów majątkowych małżeńskich widoczne są liczne modyfikacje prowadzące do zaistnienia małżeńskiej wspólności majątkowej *Gütergemeinschaft* zamiast najczęściej wtedy spotykanej rozdzielności majątkowej¹¹. Nic więc dziwnego, że zarówno pierwsze prawa państwowe, jak i ujednolicone europejskie kodyfikacje XIX w. zaczerpnęły w dziedzinie majątkowych umów małżeńskich ze średniowiecznej tradycji wzorca wolności umów. Pierwsze nowożytnie kodyfikacje europejskie w rodzaju szwajcarskiego ZGB i niemieckiego BGB powstawały pod wpływem rozwiązań kodyfikacji napoleońskiej, najwcześniejszej i najszerzej kodyfikacji, która ogarnęła Europę na początku XIX wieku. Kodyfikacja napoleońska (którą można nazwać pierwszą kodyfikacją wszech europejską), jakkolwiek szeroka, trwała bardzo krótko. Po postanowieniach Kongresu Wiedeńskiego z 1815 r. kodyfikacja napoleońska, cofając się z terenów państw europejskich, pozostawiała w nich wiele swoich wpływów, a jej skutki przetrwały w prawach państw Europy aż do dzisiaj. Kodeks Napoleona nazywany potocznie Kodeksem cywilnym Francuzów (w skrócie C.c.fr.) charakteryzował się bardzo dużą swobodą w dziedzinie umownego kształtowania stosunków majątkowych małżeńskich, dokonując zrównania wszystkich porządków majątkowych funkcjonujących na obszarze cesarstwa i uznając je wszystkie za dopuszczalne. Co więcej, regulacja ta dopuszczała także zawarcie umowne całkowicie nowego ustroju majątkowego. Natomiast zgodnie z art. 1400 i nast. C.c.fr. małżonkowie, którzy nie zawarli umowy małżeńskiej, podlegali wspólności małżeńskiej (*communate legalé*), nie dopuszczano jednak zawierania i zmian umowy małżeńskiej już w trakcie trwania małżeństwa. Niemcy w ramach swojej pierwszej dużej kodyfi-

---

¹¹ A. Bilinger, *Der Ehevertrag...*, s. 11-12.

kacji prawa cywilnego, tj. BGB z 1896 r., przyjęli odmienne od francuskiego założenie, odrzucając wielość systemów majątkowych i przewidzieli jeden ustawowy majątkowy ustrój małżeński zwyczajny oraz tzw. ustrój nadzwyczajny, który był ustrojem umownym. W prawie niemieckim dopuszczono natomiast umowne kształtowanie treści tzw. zawartości majątku małżonków, dzięki czemu mogli oni praktycznie modyfikować skutki ustroju ustawowego zarówno przed, jak i w trakcie trwania małżeństwa (§ 1432 dawnego BGB). Umowa majątkowa małżeńska była w prawie niemieckim wyłącznie cywilnoprawną umową o majątkowym charakterze. Nie wyróżniono specjalnego wzorca umownego intercyz. Regulacja niemiecka oddziaływała na wzorce prawa szwajcarskiego. Przepis art. 178 dawnego ZGB (szwajcarski kodeks cywilny ZGB z 1912 r.) reprezentował zasadnicze założenie swobody umów, w tym także umów majątkowych małżeńskich. W prawie szwajcarskim w przypadku niezawarcia przez małżonków umowy majątkowej wraz z początkiem małżeństwa zaistniała małżeńska wspólność majątkowa.

2. Prace prawodawcze UE w zakresie małżeńskich relacji majątkowych

2.1. Sytuacja społeczna UE jako przyczyna rozpoczęcia prac nad regulacją majątkowych ustrojów małżeńskich

W związku z rozwojem w ostatnim dziesięcioleciu Unii Europejskiej i przyjęciem nowych państw członkowskich znacznej intensyfikacji uległ ruch osobowy obywateli w obszarze Unii. Obywatele różnych państw członkowskich zaczęli wchodzić w coraz częstsze relacje osobowe, zawierając ze sobą związki o różnym charakterze, przez co systematycznie zwiększała się rola prawa rodzinnego UE¹². Jednym z tych elementów są małżeństwa międzynarodowe, które stanowią znaczącą część wszystkich małżeństw UE. Spośród 122 mln małżeństw w całej UE blisko 16 mln (ok. 13%) ma charakter międzynarodowy. W 2007 r. zawarto

---

¹² Mówi o tym uzasadnienie projektu rozporządzenia pkt. 1.2. przyp. nr 4. Badanie kwestii majątkowego ustroju małżeńskiego oraz majątku par niepozostających w związku małżeńskim w prawie prywatnym międzynarodowym i prawie wewnętrznym państw członkowskich Unii, wykonane przez Consortium ASSER-UCL, http://europa.eu.int/comm/justice_home/doc_centre/civil/studies/doc_civil_studies_en.htm.

w UE 2,4 mln małżeństw, z czego 300 000 stanowiły małżeństwa międzynarodowe¹³. Jednym z refleksów tej sytuacji jest międzynarodowy aspekt problematyki majątkowej małżeńskiej w stosunkach prawa prywatnego, który stanowi obok stosunków rodzicielskich wycinek szeroko rozumianego międzynarodowego prawa rodzinnego¹⁴. Wobec wzrostu liczby małżeństw międzynarodowych zawieranych pomiędzy obywatelami różnych państw członkowskich i tworzenia się rodzin międzynarodowych, Komisja Europejska uznała brak pewności w zakresie praw majątkowych par międzynarodowych za jedną z głównych przeszkód, które obywatele UE napotykają w życiu codziennym, chcąc skorzystać z praw przyznanych im przez UE (Sprawozdanie KE na temat obywatelstwa UE z 2010 r.)¹⁵. Różnice między krajowymi systemami prawnymi nierzadko objawiają swój nieprzewidziany charakter i mogą wywierać niepożądany wpływ na sprawy majątkowe osób pozostających w związkach międzynarodowych. W przypadku ustania związku, para albo małżonek lub partner napotykają różnorakie trudności, związane w szczególności z podziałem dóbr nabytych w trakcie wspólnego życia.

2.2. Pojęcie europejskiego prawa rodzinnego (*European Family Law EFL*)

Pojęcie europejskiego prawa rodzinnego odnosi się do dwóch płaszczyzn regulacji. Jest to regulacja materialnoprawna oraz regulacja formalna dotycząca regulacji proceduralnej w obszarze prawa rodzinnego. Regulacja formalnoprawna poprzedzała regulację materialnoprawną i podlegała ewolucji na tle współpracy sądowej w szerzej rozumianych sprawach cywilnych i handlowych. Początkowo współpraca sądowa pomiędzy państwami odbywała się w Unii Europejskiej na podstawie wewnętrznych krajowych regulacji proceduralnych oraz umów bilateralnych pomiędzy poszczególnymi państwami członkowskimi. Począwszy jednak od Traktatu w Maastricht z 7 lutego 1992 r., który wszedł w życie w dniu 1 maja 1993 r., transgraniczna współpraca pomiędzy sądami państw członkowskich objęta została tzw. III filarem UE, tj. współpracą

---

¹³ Komunikat Komisji Europejskiej w sprawie wyjaśnienia sytuacji prawnej w zakresie praw własności par międzynarodowych KOM(2011) 125, wersja ostateczna.

¹⁴ Program Haski z 2005 r. pkt. 3.4.6. Dz.Urz. UE C 53/01 z 2005 r.

¹⁵ COM (2010) 603.

w zakresie wymiaru sprawiedliwości i spraw wewnętrznych. Współpraca międzysądowa została włączona w Traktacie Amsterdamskim z 2 października 1997 r., (wszedł w życie dniu 1 maja 1999 r.) do regulacji traktatowej jako element europejskiego obszaru wolności, bezpieczeństwa i sprawiedliwości. Dalszych zmian dokonał Traktat Lizboński z 2001 r., który ostatecznie wszedł w życie w 2007 r., jako Traktat o Unii Europejskiej TOUE (Polska dokonała ratyfikacji traktatu w 2010 r., ze skutkiem wejścia w życie wobec RP od dnia 1 stycznia 2011 r.). Nowy traktat dokonał „scalenia” dotychczasowych Wspólnot w jeden organizm polityczny, tj. Unię Europejską. Zlikwidowano tzw. trzy filary, w obrębie których znajdowała się wspólna polityka sprawiedliwości, zastępując je odpowiednimi regulacjami traktatowymi (art. 3 ust. 2 TOUE). W rezultacie tych zmian europejskie prawo rodzinne podlegać zaczęło coraz szybszemu rozwojowi na podstawie bezpośrednich przepisów traktatowych o swobodzie dostępu obywateli UE do wymiaru sprawiedliwości (sądów) wszystkich państw członkowskich. Przepisy są wspierane od 2001 r. decyzją Rady nr 2001/470 z dnia 28 maja 2001 r. ustanawiającą Europejską Sieć Sądową w sprawach cywilnych i handlowych ESS (EU-ROJUST)¹⁶, która usprawnia współdziałanie pomiędzy sądami państw członkowskich w oparciu o wyspecjalizowane instytucje. Tym samym europejskie prawo rodzinne, które początkowo miało przeważająco proceduralny charakter służący międzynarodowej i transgranicznej koordynacji działań władz sądowniczych, od 2001 r. rozpoczęło coraz bardziej intensywny rozwój w aspekcie materialnoprawnym, tworząc własne przepisy obejmujące swoim oddziaływaniem normy krajowego prawa rodzinnego, które z założenia miały pozostawać wolne od bezpośredniego skutku pierwszeństwa prawa europejskiego¹⁷. Znaczącą cezurę dla rozwoju materialnego prawa rodzinnego UE stanowi program haski z 2004 r., w którym wyartykułowano zasadniczą potrzebę rozwoju gałęzi prawa rodzinnego, zakładając dążenie do realizacji założonych priorytetów, w szczególności w zakresie wzajemnego uznawania i wykonywania orzeczeń sądowych.

---

¹⁶ Decyzja Rady z dnia 28 maja 2001 r., ustanawiająca Europejską Sieć Sądową w sprawach cywilnych i handlowych (2001/470/WE). Dz.Urz. WE L 174/25 z 2001.

¹⁷ M. Antakolska i a, *Objectives and values of substantive family law*, [w:] *International Family Law for the European Union*, Antwerpia-Oxford 2010, s. 49.

Założenia te podtrzymano w toku prezydencji Luxemburga (2005 r.) i Wielkiej Brytanii (2006 r.), które przyczyniły się do szybkiego opracowania projektów pierwszych regulacji prawa rodzinnego o charakterze materialnoprawnym (projekty w zakresie alimentacji oraz projekt w zakresie prawa właściwego dla rozwodów)¹⁸. Zakres europejskiego prawa rodzinnego w płaszczyźnie materialnoprawnej obejmuje zagadnienia dotyczące dwóch podstawowych elementów składowych rodziny w znaczeniu prawnym i socjologicznym, tj. małżeństwa (zawarcie, ustanie, stosunki majątkowe małżeńskie) oraz stosunków między rodzicami i dziećmi (władza rodzicielska, alimentacja, opieka i kuratela)¹⁹. Oprócz tego europejskie materialne prawo rodzinne podejmuje coraz częściej zagadnienia pozostające dotychczas na peryferiach regulacji prawnej, między innymi sprawy konkubinatów, a także rozmaitych form związków partnerskich niebędących małżeństwem.

2.3. Legitymacja UE do tworzenia prawa rodzinnego

Zasadniczym utrudnieniem w harmonizacji prawa rodzinnego Unii Europejskiej jest fakt, że materialne prawo rodzinne państw członkowskich tradycyjnie pozostaje poza zakresem bezpośredniej kompetencji prawodawczej Unii. Z tego powodu harmonizacja prawa skupiła się w tej dziedzinie jedynie na opracowaniu unijnych norm proceduralnych wspomagających współpracę między sądami różnych państw członkowskich w oparciu o brzmienie art. 81 ust. 2 TFUE. Z uwagi na treść art. 3 ust. 2 TOUE w związku z 81 TFUE stanowiącego, że Unia tworzy przestrzeń wolności i bezpieczeństwa i sprawiedliwości w poszanowaniu praw podstawowych i rozmaitych systemów prawnych i gwarantuje dostęp do wymiaru sprawiedliwości, Unia od dłuższego czasu podejmuje działania w celu poddania tej kwestii ujednocionej unijnej regulacji prawnej. Odbiciem tych działań jest rozwój tzw. prawa osobowego UE, którego elementem jest unijne prawo rodzinne. Jednym z wycinków prawa

---

¹⁸ D. Martiny, *Objectives and values of (private) international law i family law*, [w:] *International Family Law for the European Union*, Antwerp-Oxford 2010, s. 70.

¹⁹ C. M i k, *Międzynarodowe prawo rodzinne Unii Europejskiej na tle ewolucji współpracy sądowej w sprawach cywilnych*, [w:] *Księga pamiątkowa Profesora Maksymiliana Pazdana*, red. W. Popiołek, L. Ogiełto, M. Szpunar, Kraków 2005, s. 209-224.

rodzinnego UE jest zjawisko małżeństw (par) międzynarodowych, którego rozmiar zmusił Komisję Europejską do podjęcia działań prawnych. W doktrynie prawa europejskiego daje się zauważyć nasilenie dyskusji związanej z traktatowym umocowaniem UE do podejmowania działań w celu tworzenia prawa rodzinnego. Umocowanie to z uwagi na treść art. 81 ust. 3 zd. 1-2 TFUE nie posiada tak bezwzględnie wiążącego charakteru, jak dzieje się to w dziedzinie współpracy sądowej w UE na zasadzie art. 81 ust. 2 TFUE. Trudno jednak wciąż kwestionować tę kompetencję wobec coraz pilniejszej potrzeby rozwiązywania nabrzmiewających kwestii społecznych. W doktrynie niemieckiej wskazuje się na fakt, że zasadniczo usiłowania prawodawcze Unii Europejskiej w zakresie tworzonego prawa rodzinnego wynikające z treści art. 81 ust. 3 TFUE nie stanowią naruszenia zasady subsydiarności i pomocniczości (art. 5 TUE)²⁰. Z drugiej strony przedmiotowe projekty rozporządzeń mogą naruszać niektóre normy prawa krajowego, które już uprzednio regulowały fragmenty tych dziedzin, co może prowadzić do trudności interpretacyjnych i utrudniać stosowanie nowego prawa europejskiego w praktyce. Już w roku 1998 w tzw. „wiedeńskim planie działania” przyjętym przez Radę 30 listopada 2000 r. zwrócono uwagę na konieczność przyjęcia jednolitych rozwiązań prawnych w dziedzinie prawnego obrotu sądowego między państwami członkowskimi²¹. Odbiciem tej sytuacji była zawartość programu haskiego przyjętego przez Radę Europejską w listopadzie 2004 r., zakładającego dążenie do realizacji założonych priorytetów, w szczególności wzajemnego uznawania i wykonywania orzeczeń sądowych. W ramach spotkania na szczycie europejskim w dniach 4-5 listopada 2004 r. wskazano jako priorytet realizację regulacji prawnej w zakresie konfliktu przepisów w sprawach dotyczących majątkowego ustroju małżeńskiego, w tym zagadnienia własności i wzajemnego uznawania, podkreślając także potrzebę przyjęcia do 2011 r. jednolitego instrumentu prawnego regulującego tę dziedzinę²². W programie sztokholmskim z 2009 r. Rada postanowiła podjąć działania prawodawcze

---

²⁰ Podobnie D. M a r t i n y, *Die Kommissionsvorschläge für das internationale Güterrecht*, IPRax 2011, nr 4, s. 438.

²¹ Dz.Urz. UE C 12/1 z 15 stycznia 2001 r.

²² Dz.Urz. UE C 53/1 z 3 marca 2005 r.

w zakresie wzajemnego uznawania orzeczeń sądowych, uznano także konieczność rozszerzenia skuteczności orzeczeń sądowych na materię małżeńskich ustrojów majątkowych oraz majątkowe następstwa separacji osób pozostających w związkach małżeńskich oraz partnerskich²³. Intensywne prace nad przygotowaniem europejskiej regulacji w zakresie majątkowych ustrojów małżeńskich trwały już od 2003 r., kiedy rozpoczęto badania prawnoporównawcze, których efekty zostały opublikowane 17 lipca 2006 r., w Zielonej księdze KE w sprawie kolizji przepisów w sprawach dotyczących majątkowego ustroju małżeńskiego, w szczególności o jurysdykcji i wzajemnym uznawaniu orzeczeń²⁴. Od momentu przedłożenia księgi prace nad projektowaną regulacją zaczęły się intensyfikować, w ramach grupy ekspertów PRM-III, w skład której weszli przedstawiciele nauki i profesji prawniczej zajmujący się zagadnieniami dotyczącymi europejskiego prawa rodzinnego²⁵. 28 września 2009 r., odbyło się międzynarodowe publiczne posiedzenie grupy ekspertów, potwierdzające konieczność kompleksowej regulacji dziedziny małżeńskich ustrojów majątkowych, a 23 marca 2010 r., odbyło się posiedzenie z ekspertami od poszczególnych praw krajowych, na którym przedstawiono podstawowe założenia projektowanej regulacji. Kolejne posiedzenie poświęcone materii małżeńskich ustrojów majątkowych odbyło się w dniu 17 października 2011 r. w Brukseli w ramach konferencji *Clearer Patrimonial Regimes for International Couples*²⁶. Jednym z podstawowych założeń nowej regulacji miało być przyjęcie formy rozporządzenia w celu niwelacji znacznych różnic pomiędzy prawami poszczególnych państw członkowskich, ponieważ celem prawodawcy unijnego jest maksymalne zbliżenie często odmiennych od siebie porządków prawnych. W gronie ekspertów zajmujących się przygotowaniem treści projektowanego rozporządzenia panowała zasadniczo zgoda co do przyjętego założenia o przekazaniu stronom (małżonkom) maksymalnie dużej swobody w zakresie umow-

---

²³ R. Wagner, *Die politischen Leitlinien zur justiziellen Zusammenarbeit In zivilsachen im Stockholmer Program*, IPRax 2010, s. 97 i nast.

²⁴ COM(2006) 400.

²⁵ PRM stanowi skrót od *Programme of measures for implementation of mutual recognition of decision in civil and commercial matters*.

²⁶ <http://notaries-of-europe.eu/conference-2011/overview.php>

nego kształtowania swojego ustroju majątkowego w ramach małżeństwa. Stąd też niepomniernie wzrosło znaczenie umowy majątkowej małżeńskiej, co powinno przyczynić się do zmniejszenia różnic występujących w prawie materialnym poszczególnych państw²⁷. Obecnie prace znajdują się w końcowej fazie, ich efektem jest przedstawiony w 2011 r. przez Komisję Europejską projekt rozporządzenia w sprawie jurysdykcji, prawa właściwego, uznawania i wykonywania orzeczeń sądowych w zakresie małżeńskich ustrojów majątkowych²⁸.

2.4. Harmonizacja materialnoprawna i formalnoprawna w obrębie regulacji

W dziedzinie stosowania prawa rodzinnego państw członkowskich UE tradycyjnie pojawiają się równoległe dwa pytania. Pierwsze z nich związane jest z ustaleniem prawa państwa, które należy uznać za miarodajne (właściwe) dla danej sprawy. Ponadto w przypadku konieczności podejmowania czynności urzędowych w ramach działań wymiaru sprawiedliwości bądź organów ochrony albo stosowania prawa należy uprzednio rozstrzygnąć, który organ ochrony prawnej (np. sąd) jest właściwy. Często bywa też tak, że sądy więcej niż jednego państwa posiadają lub stwierdzają swoją jurysdykcję. Rozwiązaniem takich sytuacji zajmuje się prawo prywatne międzynarodowe oddzielające kwestie formalne od kwestii materialnoprawnych. Prawodawca europejski zasadniczo nie reguluje kwestii materialnoprawnych w dziedzinie prawa rodzinnego, pozostawiając tę sprawę prawom rodzinnym poszczególnych państw członkowskich. Odmiennie natomiast przedstawia się kwestia regulacji formalnoprawnej, która podlega harmonizacji mającej umożliwić wszystkim obywatelom dostęp do wymiaru sprawiedliwości wszystkich państw członkowskich art. 67 ust. 4 TFUE (dawny art. 61 TWE). Dlatego początkowo rozporządzenia Unii Europejskiej w obrębie prawa rodzinnego dotyczyły tylko zagadnień współpracy między sądami, bez określania norm materialnoprawnych służących merytorycznemu rozwiązaniu sprawy. Obec-

---

²⁷ D. Martiny, *Objectives and Values of (Private) International Law in Family Law*, [w:] J. Meeusen, M. Pertegas, F. Swennen, *International Family Law for the European Union 2007*, s. 69 i 78.

²⁸ KOM(2011) 126 wersja ostateczna 2011/0059 (CNS).

nie zauważono i wskazano konieczność kompleksowej regulacji w ramach prawa Unii Europejskiej wybranych zagadnień prawa rodzinnego (kwestie testamentów, majątkowych relacji małżeńskich, rozwodów oraz alimentacji). Kompleksowość polega na tym, że oprócz regulacji formalnoprawnej opracowywane rozporządzenia europejskie zawierać będą także normy materialnoprawne służące merytorycznemu rozwiązaniu sprawy w jednolity sposób we wszystkich państwach członkowskich. Dzięki temu zwiększy się pewność prawa i przewidywalność rozstrzygnięć sądowych wydawanych na podstawie ujednoczonych norm. Wpłyne to na polepszenie sytuacji prawnej obywateli UE, także uprości i skróci postępowania sądowe, co jest bołączką praktyki sądowej większości państw członkowskich. Z uwagi na brak jednoznacznej traktatowej legitymacji do stanowienia przez UE norm materialnych prawa rodzinnego, regulacje te odbywają się tylko w obszarze wyżej wymienionych dziedzin, przy założeniu zachowania zasad proporcjonalności i subsydiarności. Dzięki temu pojawia się szansa na uzyskanie we wskazanych dziedzinach prawa rodzinnego narzędzi prawnych pozwalających kompleksowo (tj. materialnie i formalnie), a także przewidywalnie oraz jednolicie i spójnie rozwiązywać zagadnienia prawne.

2.5. Konwencja haska z 14 marca 1978 r. jako pierwowzór europejskiej regulacji majątkowych ustrojów małżeńskich

Zagadnienia międzynarodowego majątkowego ustroju małżeńskiego początkowo regulował wyłącznie porządek konwencyjny prawa narodów. Obowiązująca konwencja haska z 1978 r. o prawie właściwym dla małżeńskich ustrojów majątkowych stanowi zaledwie jeden z wielu etapów uregulowania zawikłanych stosunków na obszarze prawa prywatnego międzynarodowego²⁹. Konwencja reguluje jedynie materialne prawo właściwe, nie reguluje natomiast jurysdykcji sądowej. Z uwagi na różnice

---

²⁹ Omawiana konwencja nie była pierwszym aktem prawa międzynarodowego w tej dziedzinie. Do małżeństw zawartych przed dniem 23 sierpnia 1977 r. znajduje zastosowanie konwencja haska o osobistych i majątkowych skutkach małżeństwa z 1905 r., zaś do małżeństw w okresie od 23 sierpnia 1977 r. do 31 sierpnia 1992 r. stosuje się tzw. zasadę *Chelouche/ van Leer* oznaczającą wyznaczenie prawa właściwego w oparciu o łącznik najbliższego związku danego stosunku z prawem określonego państwa. Wyrok SN Holandii z dnia 10 grudnia 1976 r., NJ 1977, 275 w sprawie *Chelouche-Van Leer*.

w prawach poszczególnych państw konwencja haska lapidarnie ujmuje swój zakres regulacji, mówiąc o „małżeńskich ustrojach majątkowych”, lecz bez definicji tego zwrotu. W związku z tym *ratione materii* (obowiązywanie) konwencji rozwiązywane będzie w drodze tzw. kwalifikacji materialnoprawnej dokonywanej przez organ stosujący prawo w praktyce. Poza tym konwencja haska 1978 r., pozostawia na boku kwestie istnienia i ważności małżeństwa³⁰ oraz alimentacji międzynarodowej³¹, koncentrując swoją uwagę na prawie właściwym dla majątkowego ustroju małżeńskiego. Z tego względu regulację konwencji można określić jako wycinkową, ponieważ naturalną konsekwencją statutu małżeńskiego jest funkcjonowanie w tle całego szeregu „powiązanych” statutów będących „cieniami” tego statutu małżeńskiego. Są to: statut rodzicielski, statut alimentacyjny, a często bywa to także statut spadkowy. W związku z tym wszystkie te statuty powinny być łącznie rozpatrywane w sposób kompleksowy. Koncentracja rozwiązań prawnych w obrębie jednego statutu bez wpływu na pozostałe statuty jest niemalże niemożliwa, a w każdym razie bardzo trudna i przypomina ucieczkę przed własnym cieniem. Najdobitniejszym tego przykładem jest właśnie materia majątkowa małżeńska w obrębie dopuszczalnej prawem regulacji umownej. W obrębie majątkowego ustroju małżeńskiego może dochodzić do regulacji stosunków prawnych w drodze umowy małżeńskiej, z tym jednak zastrzeżeniem, że statut małżeński majątkowy nie jest statutem kontraktowym w pełnym znaczeniu. Zasadnicza wolność umów w obrębie tego statutu napotyka na liczne ograniczenia wyznaczone przez inne statuty powiązane ze statutem małżeńskim. Przykładowo, umowa majątkowa małżeńska nie może naruszać uprawnień wynikających ze statutu alimentacyjnego, podobnie także nie może naruszać statutu spadkowego, który wprawdzie podlegać może pewnym modyfikacjom w zależności od prawa poszczególnego państwa, ale przy zachowaniu jednolitości tego statutu³². Nadto,

---

³⁰ Tę problematykę ramowo (lecz nie jednolicie) reguluje konwencja o ważności małżeństw z 14 marca 1978 r.

³¹ Konwencje haskie z 2 października 1973 r.

³² Przykładowo w prawie niemieckim i francuskim po śmierci małżonka pozostały przy życiu współmałżonek dziedziczy określoną część spadku. Różnica polega na tym, że o ile prawo francuskie tę część (1/4) zalicza do statutu spadkowego, to w prawie niemieckim uznaje się podobną część za element statutu majątkowego ustroju małżeńskiego.

państwa w swoich prawach przewidują regulacje węzłowych kwestii w oparciu o przepisy wymuszające swoje zastosowanie (*mandatory rules*), co dodatkowo komplikuje umowne stosunki w obrębie majątku małżonków, niosąc z sobą ryzyko nieważności poszczególnych fragmentów zawartych umów (w sytuacji, w której prawo jednego z państw wyklucza regulację *ius dispositivum*). Jest jednak faktem, że konwencja haska z 1978 r., stojąc w obliczu trudnych do rozwiązania problemów prawa właściwego, przyjęła umowny wybór prawa właściwego przez strony (małżonków) jako podstawową metodę na zminimalizowanie potencjalnych konfliktów (art. 3). Dopiero w drugiej kolejności w sytuacji braku wyboru prawa konwencja przewidywała wyznaczenie prawa właściwego poprzez kaskadowy system łączników opartych na miejscu zwykłego pobytu, miejscu zamieszkania oraz miejscu pierwszego zwykłego pobytu po zawarciu małżeństwa, a na końcu na łączniku obywatelstwa. Posiłkowo, w sytuacji braku powyższych łączników właściwe jest też prawo państwa, z którym ustrój majątkowy małżeński wykazuje najściślejsze związki. Łącznik wyboru *lex voluntatis* jest w praktyce najbardziej dogodny z uwagi na minimalizację konfliktów pomiędzy stronami. Ograniczony jest on jednak w praktyce przez dopuszczalność wyboru prawa, z którym dany stosunek prawny wykazuje rzeczywisty związek. Łącznik miejsca pobytu jest dogodny z uwagi na praktyczne powiązanie podmiotów prawa ze sferą prawną, w której przebywają. Wadą jest jednakże niejednorodność pojęcia „pobyt” w prawach różnych państw. Problematyczna może okazać się więc w sytuacji posiadania więcej niż jednego miejsca pobytu albo w sytuacji nowo ugruntowanego pobytu, kiedy to podmiot prawa nie zdążył zadzierzgnąć rzeczywistych więzi z systemem prawnym miejsca swojego nowego pobytu i w gruncie rzeczy pozostaje jeszcze przez dłuższy czas w orbicie wpływu porządku prawnego swego dawnego pobytu³³. Łącznik

---

Szczególne sytuacje pojawiają się na gruncie mieszanych małżeństw francusko-niemieckich (w tym także z elementem podwójnego obywatelstwa), które chcą zawierać umowę majątkową małżeńską. W zależności od wyboru prawa właściwego dla tego małżeństwa strony będą podlegały francuskiemu albo niemieckiemu statutowi majątkowemu małżeństwa. Pewnym rozwiązaniem jest niedawno przyjęty układ z dnia 4 lutego 2010 r. pomiędzy Francją a Niemcami o wybranym przez strony ustroju majątkowym z wyrównaniem dorobków pomiędzy małżonkami (Bundesrats Drucksache 2010, nr 67/11, s. 11 i nast.).

³³ Bliżej D. Baetge, *Der gewöhnlicher Aufenthalt im Internationalen Privatrecht*, Tybinga 1994.

obywatelstwa jawi się tutaj jako względnie stabilny i łatwy do przewidzenia obiektywny czynnik. Zawodzi on jednak w sytuacji braku obywatelstwa lub posiadania więcej niż jednego obywatelstwa przez podmiot prawa. Konwencja uznaje niepodważalność prawa właściwego w przypadku nieruchomości, ze względu na miejsce ich położenia *lex rei sitae*. Sytuacja taka wynika z fundamentalnego charakteru tej zasady w odniesieniu do rzeczy nieruchomości. Konsekwencją tego stanu rzeczy jest nieuniknione rozczepienie statutu małżeńskiego ustroju majątkowego i statutu rzeczowego nieruchomości wchodzących w skład majątku małżonków. W doktrynie wskazywano na potrzebę koordynacji tych dwóch statutów ze sobą, w celu zapewnienia jedności majątkowego statutu małżeńskiego³⁴. Konwencja haska z 14 marca 1978 r. w sprawie prawa właściwego dla małżeńskich ustrojów majątkowych została ratyfikowana tylko przez kilka państw i nie ma szerokiego zakresu bezwzględnego obowiązywania³⁵. Trudno jednak nie doceniać jej znaczenia w sytuacji, kiedy rozwiązania konwencji stały się osnową prac nad projektem rozporządzenia europejskiego w tej dziedzinie, a konwencyjne założenia w dziedzinie łączników prawa właściwego w znacznej mierze zdeterminowały założenia projektu rozporządzenia unijnego.

3. Projekt rozporządzenia na tle istniejących i przygotowywanych regulacji EFL

Należy zwrócić uwagę na bardzo szybki rozwój europejskiego prawa rodzinnego w ostatnim dziesięcioleciu. Jest to ciekawe zjawisko, gdyż Unia Europejska przez większość swojego istnienia funkcjonowała zasadniczo jak formuła przeznaczona dla ekonomicznej współpracy pomiędzy państwami. Procesy tworzenia prawa osobowego Unii Europejskiej (w tym także prawa rodzinnego) zaczęły podlegać intensyfikacji w ostatnim

---

³⁴ A.E. Overbeck, *La Convention de la Haye sur la loi applicable aux regimes matrimoniaux*, *Annuaire Suisse de Droit International* 1977, s. 105 i nast.

³⁵ Obecnie jest to konwencja haska z dnia 14 marca 1978 r. o prawie właściwym dla małżeńskich ustrojów majątkowych. Konwencję tę jako pierwsza ratyfikowała Francja i Austria (26 września 1979 r.), Holandia ratyfikowała konwencję dopiero 25 czerwca 1992 r., Polska nie ratyfikowała konwencji.

dziesięcioleciu w konsekwencji postępującego zbliżenia pomiędzy społeczeństwami Europy, związanego ze zwiększonym ruchem osobowym. Przyczyną tego zjawiska jest także wzmocnienie tożsamości politycznej UE, której kulminacją miał być traktat dla zjednoczonej Europy. Fiasko tego planu nie przekreśliło rozwoju politycznego w obrębie UE, która w traktacie lizbońskim „implantowała” wiele z założeń nieziszczonego traktatu konstytucyjnego³⁶. Przechodząc do analizy treści projektowanego rozporządzenia widać, że projekt w dużej mierze nawiązuje do rozwiązań wyznaczonych przez konwencję haską z 14 marca 1978 r. o prawie właściwym dla małżeńskich ustrojów majątkowych. Projektowane rozporządzenie przyjmuje szereg podobnych rozwiązań zwłaszcza w dziedzinie zastosowanych łączników. Zarówno w konwencji haskiej, jak i projektowanym rozporządzeniu oparto się na łączniku wyboru prawa właściwego jako zasadniczym rozwiązaniu dającym zainteresowanym stronom (małżonkom) swobodę w zakresie kształtowania swojej pozycji prawnej. O ile jednak konwencja haska z 14 marca 1978 r. reguluje wyłącznie prawo właściwe dla majątkowych ustrojów małżeńskich, o tyle projekt regulacji europejskiej obejmuje swoim zakresem znacznie szerszy zakres zagadnień, dotyczy bowiem również jurysdykcji oraz wzajemnego wykonywania i uznawania orzeczeń sądowych pomiędzy państwami. Ten zakres zagadnień został już uregulowany w węzłowym dla europejskiego prawa rodzinnego akcie – rozporządzeniu Rady nr 2201/2003 z dnia 27 listopada 2003 r. dotyczącym jurysdykcji oraz uznawania i wykonywania orzeczeń w sprawach małżeńskich oraz w sprawach dotyczących odpowiedzialności rodzicielskiej³⁷. Rozporządzenie nr 2201/2003 (zwane także Bruksela IIa) stanowi oś, na której osadzone jest całe prawo rodzinne Unii Europejskiej. Wszystkie regulacje prawa europejskiego z tej dziedziny w mniejszym lub większym zakresie nawiązują do rozwiązań zawartych w Brukseli IIa. Są to zatem: rozporządzenie Rady nr 4/2009 z dnia 18

---

³⁶ Tzw. „Konstytucja dla Europy” miała wejść w życie zamiast dotychczasowego prawa pierwotnego UE. Uchylone miały zostać traktat rzymski i traktat z Maastricht oraz wszystkie traktaty i akty je zmieniające i uzupełniające. Jednocześnie Unia Europejska miała uzyskać osobowość prawną. Negatywny wynik „referendów konstytucyjnych” w Holandii (61% głosów negatywnie), Irlandii (53% głosów negatywnie) i Francji (54% głosów negatywnie) przekreślił plany o tzw. traktacie konstytucyjnym.

³⁷ Dz.Urz. UE L 338/1 z 2003 r.

grudnia 2008 r. w sprawie jurysdykcji, prawa właściwego, uznawania i wykonywania orzeczeń oraz współpracy w zakresie zobowiązań alimentacyjnych³⁸, rozporządzenie nr 1259/2010 z dnia 20 grudnia 2010 r. w sprawie wprowadzenia w życie wzmocnionej współpracy w dziedzinie prawa właściwego dla rozwodu i separacji prawnej³⁹ nazywane potocznie Rzym III. Na marginesie należy też przypomnieć o rozporządzeniu Rady nr 44/2001 z dnia 22 grudnia 2000 r. w sprawie jurysdykcji i uznawania orzeczeń sądowych oraz ich wykonywania w sprawach cywilnych i handlowych nazywane Bruksela I, które jest węzłową regulacją procesowego dla całego prawa cywilnego⁴⁰. Dlatego zaznaczyć trzeba, że w sprawach rodzinnych materia proceduralna nie podlega rozporządzeniu nr 44/2001, ale rozporządzeniu 2201/2003 Bruksela IIa. Doktryna prawa zakłada jednak stosowanie do proceduralnych zagadnień postępowania sądowego związanych z doręczaniem dokumentów i przeprowadzeniem dowodów w sprawach rodzinnych⁴¹ dwóch rozporządzeń spoza systemu EFL, tj.: rozporządzenia nr 1393/2007 Parlamentu Europejskiego i Rady z dnia 13 listopada 2007 r. dotyczącego doręczania w państwach członkowskich dokumentów sądowych i pozasądowych w sprawach cywilnych i handlowych („doręczanie dokumentów”)⁴² oraz rozporządzenia Rady nr 1206/2001 z dnia 28 maja 2001 r. w sprawie współpracy między sądami państw członkowskich przy przeprowadzaniu dowodów w sprawach cywilnych lub handlowych⁴³. Wzmiankowane akty prawne nie wyczerpują zawartości normatywnej regulacji europejskiego prawa rodzinnego, które znajduje się w fazie intensywnego rozwoju. Obecnie przygotowywane są dalsze projekty rozwiązań europejskiego prawa rodzinnego. W szczególności są to: projekt rozporządzenia w sprawach spadkowych, który ukazał się w postaci Zielonej Księgi w 2005 r.⁴⁴, a następnie we wniosku w sprawie jurysdykcji, prawa właściwego, uznawania i wykonywania orzeczeń sądowych i dokumentów urzędowych dotyczących dziedziczenia oraz

---

³⁸ Dz.Urz. UE L 7/1 z 2009 r.

³⁹ Dz.Urz. UE L 343/10 z 2010 r.

⁴⁰ Dz.Urz. UE C 12/1 z 15 stycznia 2001 r.

⁴¹ C. M i k, *Międzynarodowe prawo...*, s. 209-224.

⁴² Dz.Urz. UE L 324/79 z 2007 r.

⁴³ Dz.Urz. UE L 351/1 z 2009 r.

⁴⁴ COM (2005) 65.

w sprawie utworzenia europejskiego certyfikatu spadkowego⁴⁵. Oprócz tego projektowana regulacja nie pozostanie bez wpływu na znajdujące się w fazie opracowań projekty prawa w zakresie ujednoczenia europejskiego prawa akt stanu cywilnego⁴⁶, europejskiego prawa zobowiązań, europejskiego prawa małżeńskiego⁴⁷. W już w istniejącym stanie prawnym nie brakuje wątpliwości. Przykładowo, w powszechnym mniemaniu rozporządzenie nr 2201/2003 Bruksela IIa powinno się stosować do wszelkich form małżeństw przewidzianych w prawie krajowym państw członkowskich, tymczasem z treści rozporządzenia alimentacyjnego nr 4/2009 wynika, że znajduje ono zastosowanie tylko dla małżeństw tradycyjnego typu, co nie pozostaje bez wpływu na szereg roszczeń z zakresu prawa rodzinnego. Zagadnienie uznawania relacji partnerskich w obrębie prawa małżeńskiego stanowi jeden z węzłowych problemów europejskiego prawa rodzinnego. W świetle najnowszego orzecznictwa TSUE⁴⁸, który sformułował wymóg bezwarunkowego uznawania pisowni imion i nazwisk wynikającej z prawa jednego państwa członkowskiego przez inne państwa członkowskie, rozgorzała dyskusja o to, czy pryncypium uznawalności pisowni nazwisk jako powiązanego z prawami stanu cywilnego nie można rozciągać się na wymóg uznawalności stosunków prawnych również dotyczących praw stanu takich jak małżeństwo i związek partnerski jednego państwa w innych państwach członkowskich⁴⁹. Europejskie prawo rodzinne stoi na stanowisku zakładającym, że zagadnienie uznawania instytucji związku małżeńskiego oraz związku partnerskiego podporządkowane jest normom krajowego prawa kolizyjnego. Nieprzypadkowo w treści rozporządzenia „rozwodowego” nr 1259/2010 z dnia

---

⁴⁵ COM (2009) 154.

⁴⁶ Zielona księga KE w sprawie ograniczenia formalności administracyjnych w stosunku do obywateli i swobodnego przepływu dokumentów urzędowych i uznawania skutków powodowanych przez akty stanu cywilnego (Bruksela 14 grudnia 2010 KOM (2010) 747, wersja ostateczna).

⁴⁷ W doktrynie niemieckiej podnoszone są twierdzenia o konieczności stworzenia normatywnej regulacji dotyczącej „małżeństwa europejskiego”, co pozwoliłoby na ujednoczenie rozwiązań w państwach członkowskich.

⁴⁸ Wyrok TSUE z 2 października 2003 r. w sprawie C-148/02 *Garcia Avello* oraz wyrok TSUE z 14 października 2008 r., w sprawie C-353/06 *Grunkin Paul*.

⁴⁹ P. Mankowski, F. Hoffmann, *Scheidung ausländischer gleichgeschlechtlicher Ehen In Deutschland?* IPRax 2011, 247, 253 f.

20 grudnia 2010 r. nie przewidziano definicji małżeństwa oraz związku partnerskiego, pozostawiając jego określenie w kompetencji praw krajowych państw członkowskich. Podkreślić wypada, że zarówno prawo europejskie, jak i Karta Praw Podstawowych UE (KPP) nie zobowiązują państw członkowskich do ustanawiania regulacji lub chociażby uznawania związków osób tej samej płci. W wyroku z dnia 24 czerwca 2010 r. w sprawie *Schalk i Kopf* przeciwko Austrii⁵⁰ Europejski Trybunał Praw Człowieka ETPCz jednoznacznie zdecydował, że państwa członkowskie nie są zobowiązane do wprowadzania ustawowej regulacji związków homoseksualnych, z drugiej strony, jak się podnosi w doktrynie niemieckiej, państwa członkowskie mogą umożliwić parom tworzącym związki osób tej samej płci formalną rejestrację, a przynajmniej ich sądy nie powinny odmawiać uznawania tych związków zarejestrowanych w prawach innych państw członkowskich⁵¹. W związku z istniejącą niejednorodnością w zakresie instytucji związku małżeńskiego w poszczególnych państwach członkowskich i z uwagi na to, że żadna z europejskich regulacji prawa rodzinnego nie porusza kwestii ważności zawartego związku, zagadnienie to jest w projektowanym rozporządzeniu majątkowym małżeńskim, jak również w już obowiązującym w ramach wzmocnionej współpracy rozporządzeniu rozwodowym Rzym III pozostawione kolizyjnym prawom krajowym poszczególnych państw członkowskich w ramach tzw. „kwestii wstępnej”. To od rozstrzygnięcia tej kwestii na gruncie krajowego prawa zależy ocena ważności i skuteczności istnienia małżeństwa już zawartego. Rozporządzenie rozwodowe Rzym III oraz projekt rozporządzenia majątkowego małżeńskiego przyjmuje *a priori* założenie o ważności tych małżeństw. Znajduje to odbicie w braku w tych regulacjach przepisu nakazującego sądom państw członkowskich, (które nie przewidują małżeństwa w określonym kształcie) bezwarunkowe honorowanie w swoim obrocie prawnym małżeństwa zawartego w innym państwie członkowskim.

Dr Marcin Sokółowski – Katedra Prawa Europejskiego WPiA UAM Poznań.

---

⁵⁰ Wyrok ETPCz z dnia 26 czerwca 2010 r., w sprawie *Schalk i Kopf* przeciwko Austrii.

⁵¹ P. Mankowski, F. Hoffmann, *Scheidung*, IPRax 2011, 247, 250 i nast.